Mire jó a megbánás?

A megbánás fogalma, típusai és szerepe az életünkben, Williams, Wallace és McQueen nyomán

Jelige: ENJ424

2023.01.10.

A megbánás (*regret*) egy kikerülhetetlen jelensége mindennapi életünknek. Olykor megbánjuk, hogy nem fektettünk több energiát a tanulmányainkba, vagy hogy olyan karrierbe öltünk éveket, mely végső soron nem tesz minket boldoggá. Megbánás tárgyát képezheti, ha egy veszekedés közepette bántó megjegyzést tettünk testvérünknek, ha megcsaltuk a párunkat, vagy elemeltünk egy gyűrűt az ékszerboltból – más szóval, ha személyt vagy erkölcsi értéket sértettünk. Úgy tűnik, hogy általánosan jellemző ránk, emberekre, hogy legalább enyhébb, de olykor erősebb, egészen kínzó formában is érzünk megbánást. De vajon van-e helye ennek a kellemetlen állapotnak a mentális életünkben? Érdemes bánni bármit is, vagy felesleges rágódni a múlton?

Egy manapság népszerű válasz erre a kérdésre az, hogy a múltban történteket bánni azt jelenti, hogy ugyanazon esemény miatt kétszer szenvedünk, teljesen feleslegesen. Eszerint hiábavaló a múltban elkövetett hibákon bánkódni, hiszen azokon már nem tudunk változtatni, ezért mielőbb szabadulnunk kell a megbánás kínzó érzésétől. Ezt a hétköznapi gondolkodásban is gyakran megjelenő hozzáállást a filozófiában például Nietzsche képviseli (Nietzsche, 2018), aki szerint bármiféle megbánás önmagunk megtagadása; illetve egy másik formában Rüdiger Bittner, aki szerint bár fontos belátnunk, ha hibát követtünk el a múltban, ezt megtehetjük anélkül, hogy a megbánás kellemetlen érzésével párosulna. (Bittner, 1992). Míg Bittner a megbánás észszerűtlenségéről ír, én a következőkben amellett fogok érvelni, hogy a megbánás bizonyos esetekben nemhogy észszerű, de még konstruktív is: pozitívan járul hozzá fejlődésünkhöz, kiteljesedésünkhöz, és az életterveink megvalósításához.

Először is megkísérlem definiálni a megbánást mint mentális állapotot, amelynek érzelmi és kognitív aspektusa is van, olyan pszichológusok tanulmányaira támaszkodva, mint Janet Landman (Landman, 1987). A megbánás pszichológiában uralkodó felfogásával összhangban az ellen fogok érvelni, hogy e két aspektus elválasztható lenne egymástól. Ezután összehasonlítom a Bernard Williams és R. Jay Wallace által meghatározott sajnálat típusait. Különösen fontos számunkra a williamsi deliberatív és morális "kell" megkülönböztetése (Williams, 1973), valamint a wallace-i teljeskörű megbánás és részleges megbánás kategóriái (Wallace, 2013) ahhoz, hogy a megbánás különböző típusainak jellegét elemezzük. Ezt követően Paddy McQueen igazolt döntési nézőpontján (justified decision perspective – JDP) keresztül vizsgálom meg, mikor és miért ésszerű elutasítani a megbánást, tekintettel arra, hogy Williamsszel és Wallace-szal ellentétben McQueen nem az erkölcsre összpontosít: ő a gyakorlati életvezetéshez ad tanácsot azáltal, hogy rámutat, mikor és miért van helye ennek az alapvetően kellemetlen érzésnek. (McQueen, 2017).

Lezárásképpen az erkölcsi vonatkozású megbánás konstruktív kifejeződéseit veszem szemügyre, különös tekintettel arra az esetre, melyben a megbánás tárgyát képző erkölcsi

kihágás közvetlenül érint egy másik személyt. Egy kapcsolat reparálása tehát például konstruktív kifejeződésnek számít – a megbánás pedig bocsánatkérésre és kárpótlás nyújtására késztethet minket. Azonban előfordul, hogy ugyanannak a cselekedetnek több aspektusáért kérhetünk bocsánatot. Vajon-e van jelentősége annak, hogy valaki azt bánta meg, hogy hazudott, vagy azt, hogy hazugsága rosszul esett valakinek? Célom megmutatni, hogy a megbánás konstruktívan járulhat hozzá az életünkhöz, így semmiképpen nem nevezhető felesleges lelki szenvedésnek. Eközben azonban elismerem, hogy léteznek a megbánásnak nem konstruktív formái is, melyekhez nem érdemes ragaszkodnunk.

1.Mit értünk megbánás alatt?

1.1. Megbánás a pszichológiában

Az első kérdés, amelyet fel kell tennünk, a következő: pszichológiai értelemben lehetséges-e egyáltalán, hogy megszabaduljunk a megbánástól? Rüdiger Bittner amellett érvel, hogy mindenfajta megbánás kizárandó a mentális életünkből, ugyanis a megbánás mint érzelem észszerűtlen.[1] Mivel az észszerűség az ember elérhető és elérendő célja, a szerző kénytelen igenlő választ adni a fentebbi kérdésre: arra a feltételezésre építi nézeteit, hogy az érzelmekre hathat a gondolkodás, így amennyiben a megbánást észszerűtlennek ítéljük, az megszűnhet. Így egy teljesen ésszerű ember bár elismerheti, hogy hibázott, és tanulhat is ebből a hibából, a megbánás kínzó érzését nem éli át. A megbánás érzésétől tehát teljesen leválasztható az ítélet, melyet a megbánás tárgyául szolgáló, rossznak tartott cselekedetről hoztunk – a megbánás kognitív aspektusát függetleníteni tudjuk az érzelmi aspektustól.

Janet Landman pszichológus abban egyetért Bittnerrel, hogy a megbánás kognitív és érzelmi aspektusait meg tudjuk különböztetni egymástól. Azt azonban tagadja, hogy lehetséges lenne függetleníteni a kettőt. A szerzőnek köszönhetjük a következő kimerítő és árnyalt meghatározását a megbánásnak:

> A megbánás vagy sajnálkozás (regret) többé-kevésbé fájdalmas *kognitív és érzelmi állapot* (saját kiemelés), mikor sajnálkozunk a szerencsétlenségek, korlátok, veszteségek, vétkek, hiányosságok vagy hibák miatt. A sajnálatosnak talált vagy megbánt dolgok lehetnek az elkövetés és a mulasztás bűnei is; az akaratlagostól a kontrollálhatatlanokig és véletlenekig terjedhetnek; lehetnek ténylegesen

[1] A szerző nem alkot hagyományos definíciót a megbánásról, számára elég annyit leszögezni, hogy egy fájdalmas érzést jelöl, melynek tárgya egy rossznak ítélt cselekedetünk.

végrehajtott tettek vagy teljesen szellemi cselekmények, amelyeket az illető ágens vagy más személy vagy csoport követ el; lehetnek erkölcsi vagy jogi vétségek, vagy erkölcsileg és jogilag semlegesek. (Landman, 1987: 153)

Ebből meghatározásból látszik, hogy az angol „regret" kifejezés akkor is alkalmazható, ha tárgya egy nem szándékos cselekedetünk, sőt akkor is, amikor nem is saját cselekedetünk, hanem egy tőlünk független esemény miatt sajnálkozunk, melyről nem gondoljuk, hogy okságilag felelősek lennénk érte. A „regret" tárgya lehet akár egy természeti katasztrófa megtörténte: például sajnálhatjuk, hogy megint egy földrengés szedte áldozatait Japánban. Azonban e fogalom alá tartozik az is, ha megbánjuk, hogy önös érdekből hazudtunk a legjobb barátunknak. A magyar nyelvben tehát két különböző szót kell használjunk a „regret" kifejezésére: a tőlünk mint cselekvőtől okságilag független események megtörténtét (vagy meg nem történtét) *sajnáljuk*. A cselekvőképességünkkel oksági kapcsolatban álló cselekedeteket, eseményeket pedig *megbánjuk*. Ez a megkülönböztetés fontos, mert bár nagyrészt a magyar megbánásnak megfelelő jelenséget fogjuk vizsgálni, a továbbiakban tárgyalt két szerző, Bernard Williams és R. Jay Wallace „regret" fogalma is magába foglalja a „sajnálom, hogy megtörtént" élményét.

Landman meggyőzően támasztja alá a definícióban kiemelt kettősséget, mely szerint a megbánásnak minden esetben van kognitív és érzelmi összetevője is.[2] A megbánás kognitív aspektusa mellett azzal érvel, hogy ez a mentális jelenség olyan magasabb rendű kognitív folyamatokkal társul, mint a kritikus ítélőképesség, az indukció és a döntéshozatal. A kritikus ítélőképesség a megbánás alapköve: az adott döntést vagy helyzetet elhibázottnak, rossznak *ítéljük*. Ráadásul a megbánás tárgyát rendszerint (vagy szükségszerűen) összehasonlítjuk egy vagy több lehetséges kontrafaktuális döntéssel vagy helyzettel, így éppen az a gondolat eredményezi a megbánást, hogy *lehetett volna jobb is*. Ezek után pedig sokszor következtetéseket vonunk le, és fogadalmakat teszünk jövőbeli döntéseinkkel kapcsolatban. Azonban a megbánásnak van egy nem elhanyagolható érzelmi összetevője is, ugyanis rendszerint fájdalommal társul. Így bár a két aspektus egymásba fonódik, és ezáltal hatnak egymásra, a megbánás nem redukálható kognícióra. Tehát abban egyetért Landman Bittnerrel, hogy az értelem képes hatni az érzelmekre, abban azonban nem, hogy a megbánás jelensége elképzelhető lenne enélkül az érzelmi összetevő nélkül.

[2] Az, hogy az érzett megbánásban melyik aspektus dominál, esetenként változhat. Nagyobb fájdalommal járhat például az a megbánás, amit egy barátunk becsapása felett érzünk, és sokkal több ítélkező és összehasonlító tevékenységet igényelhet az, ha megbánjuk, hogy végül nem a lehető legjobb ár-érték arányban vásároltunk új személygépkocsit – anélkül, hogy emiatt egy enyhe rossz érzésen túl különösebben szenvednénk.

Tegyük fel mégis, hogy a megbánás kognitív összetevőjét, így a cselekedetünkről hozott negatív ítéletünket fenntarthatjuk a fájdalmas érzelmi aspektusától függetlenül. Érdemes lenne így tennünk? Bittner ragaszkodik ahhoz, hogy a megbánás érzelme nélkül is képesek lennénk következtetéseket levonni az elhibázott döntéseink nyomán, és ugyanúgy tanulhatnánk hibáinkból. Erősen vitatható azonban az, hogy amennyiben nem jár kellemetlen érzéssel ez az ítélet, motiváltak leszünk abban, hogy tanuljunk ezekből a hibákból. A pszichológiában éppen az a nézet dominál, hogy a megbánás abban az esetben lesz jótékony hatással a döntéshozatalra, ha fájdalmas érzéssel jár (Rorty 1980; Gilovich and Medvec 1995; Zeelenberg and Pieters 2007). Eszerint mind a múltbeli hibáink felidézése, mind pedig az a vágyunk, hogy a jövőben elkerüljük a velük járó fájdalmat segít nekünk jobb döntéseket hozni.[3]

1.2 Megbánás a filozófiában

Bernard Williams „Morális szerencse" című tanulmányában az eddigiekkel összeegyeztethetően, bár más szemszögből közelíti meg a „regret" fogalmát:

> A sajnálat [4] hátterében legtöbbször a következő gondolat munkál: „Mennyivel jobb lenne, ha nem így történt volna!" Az érzés lényegében bármire vonatkozhat; csak legyen valami elképzelésünk arról, hogyan is történhettek volna a dolgok másképpen, és miért lett volna jobb, ha másképpen történnek. (Williams, 2013: 343.)

Williams megfogalmazása félrevezető lehet, ugyanis úgy tűnhet, hogy valamilyen pártatlan mércére van szükségünk ahhoz, hogy az adott cselekedet eredményeit összehasonlíthassuk aszerint, hogy melyik a legjobb. Ez azonban csak a látszat – nincs szükség arra, hogy ez a mérce pártatlan legyen. Előfordulhat, hogy csak azt vesszük figyelembe, hogy mi a jobb nekünk. Sőt, nem is feltétlenül kell erkölcsi javakról szólnia.

R. Jay Wallace *The View From Here* c. könyvében máshogyan, az összehasonlító elem nélkül definiálja a „regret"-et:

> E (negatív) retrospektív viselkedések alapvető struktúrája magában foglalja a fájdalom vagy szorongás jelenbeli érzését egy múltbeli eseménnyel kapcsolatban.

[3] A közgazdászok a jövőbeli megbánás elkerülésére való törekvést mint kognitív torzítást szokták emlegetni (a racionális döntéshozatal hagyományos elméletéhez viszonyítva), melynek eredményeképpen a várható megbánástól való félelem olyan döntésekre késztetheti a befektetőket, melyek nem maximalizálják a nyereségüket – feltehetőleg pedig éppen ez lenne az ő céljuk. Ebből a gazdasági szempontból tehát, melynek célja a haszonmaximalizálás, a megbánás negatív hatással is lehet a döntéshozatalra. Ez az elfogadott tőzsdei stratégia azonban véleményem szerint elhanyagolható, amennyiben az élet minden területét felölelő nézőpontot veszünk fel.

[4] Ragaszkodtam a *Vétkek és Választások* c. kötetben megjelent hivatalos fordításhoz, de Willliams meghatározása a jelenlegi fogalmi kereteken belül nem csak a sajnálatra, hanem a megbánásra is vonatkozik.

> [...] Azok, akik ilyen típusú érzelmeket élnek át, a tárgyul szolgáló múltbéli eseményt vagy szituációt szerencsétlennek vagy sajnálatra méltónak ítélik valamilyen szempontból. (Wallace, 2013: 18-19.)

A három definíció hasonló jellemzőkre épül. Az érzés jellegét talán Landman írja le a legnagyobb részletességgel, míg retrospektív jellegét Williams és Wallace hangsúlyozza. Azonban mindannyian nyitva hagyják annak a kérdését, hogy megbántnak tekinthető-e az a szándékos cselekvés, melyet, ha ugyanabba a helyzetbe kerülnénk, ismét megtennénk.[5] Erre a kérdésre a dolgozat végén térek vissza, a megbánás konstruktív kifejeződésének vizsgálatakor.

2.A sajnálat és megbánás formái B. Williams és R. J. Wallace nyomán

2.1.1. Bernard Williams – ágens-megbánás

Bernard Williams „Morális Szerencse" c. tanulmányában (Williams, 2013) és *Shame and Necessity* c. könyvében (Williams, 1993) fejti ki álláspontját a sajnálatról és a megbánásról. Williams bevezet egy új kategóriát, az *ágens-megbánást* (agent-regret), amelyet megkülönböztet az erkölcsfilozófiai diskurzusban már használatos *sajnálat* (spectator's regret) és *megbánás* (remorse) dichotómiájától. A sajnálatot – mint azt az előző idézetben láttuk – az erkölcsi ágenstől független szomorú dolgok felett érzett sajnálkozásként azonosítja. Ha valaki sajnálatot él át, akkor anélkül bánkódik a szerencsétlen események miatt, hogy ezzel együtt saját magának oksági vagy erkölcsi felelősséget tulajdonítana az esemény bekövetkeztében. Lényegében az ágens csak azt fejezi ki, hogy „Kár, hogy így alakult!" – ahol ez az ítélet fájdalmas érzéssel párosul. Bővebb kifejtésére a következő szakaszban visszatérek R. Jay Wallace kapcsán.

Ezzel szemben megbánást csak olyan személy érezhet, aki oksági szerepet játszott az adott esemény bekövetkeztében, sőt feltételezi, hogy erkölcsi felelősség terheli a megtörtént szerencsétlenség kapcsán, akár azért, mert megtett, akár azért, mert elmulasztott megtenni valamit. A sajnálattal ellentétben a megbánás hibát feltételez a cselekvő személy részéről. Ilyen például az, ha megbánom, hogy dühömben sértéseket vágtam egy kedves barátom fejéhez. Tehát nem csak sajnálkozom egy esemény miatt, hanem úgy gondolom, helytelenül cselekedtem. Az ágens-megbánás egy ennél bővebb kategória: ezt a kellemetlen érzést akkor is átélhetjük, mikor cselekedetünknek rossz következményeiért okságilag igen, morálisan azonban nem vagyunk felelősek. A sajnálattal ellentétben a személy nem *külső* szemlélőként

[5] Nem kívánom feltételezni azt, hogy minden szándékolt cselekedet döntés eredménye, azonban a megbánás vizsgálata során ezek lesznek a relevánsak.

tekint az eseményekre, hanem a cselekvő alany *belső* nézőpontjából látja a történteket. Ebből kifolyólag pedig egy külső szemlélővel ellentétben vágyni fog a megbocsátásra, és törekedni a sértett fél kárpótlására. Williams így fogalmazta meg:

> De van a sajnálatnak egy kiemelten fontos fajtája, amelyet kizárólag a saját, múltban elkövetett cselekedetei miatt érezhet a személy (esetleg olyan cselekedet miatt, amelyben részt vett) – ezt a saját tett felett érzett sajnálkozásnak (agent-regret) fogom nevezni. Ebben az esetben a személy azt feltételezi, hogy ő maga cselekedhetett volna másképpen, és éppen azt sajnálja, hogy nem így tett – következésképpen kell, hogy legyen valamilyen elképzelése arról, hogy ő maga miként cselekedhetett volna másképpen. (Williams, 2013: 343)

A williamsi fogalmi keretben tehát az ágens-megbánás tárgya, a megbánással ellentétben, egy szándékolt cselekvés nem szándékolt aspektusa is lehet. Bár a megbánás az ágens-megbánás részhalmazának tekintendő, a továbbiakban ágens-megbánáson kifejezetten azt az érzést értem, melyet a szándékos cselekedet ilyen nem szándékolt aspektusa vált ki a cselekvőben. Ezt Williams a teherautósofőr esetén keresztül illusztrálja, akit itt Larrynek[6] keresztelek el. Larry egy napon önhibáján kívül elüt egy kisgyereket, aki hirtelen kiszaladt a teherautója elé. A baleset annak ellenére történt meg, hogy Larry felelősségteljes sofőr, józanon és éberen vezette azt a járművet, mellyel évek óta biztonságosan közlekedik. Mivel valóban ő vezette a járművet, amely a gyerek halálát okozta, az oksági felelősséget nem vitatjuk el tőle, azonban úgy tűnik, hogy Larry semmi morálisan kifogásolhatót nem cselekedett, erkölcsi szempontból nem felelősségre vonható. A sajnálatos baleset megtörténte után mégis megbánást érez – ezt nevezi Williams ágens-megbánásnak. Larry nem csak sajnálja a történteket, ahogy egy külső szemlélő tenné, hanem felelősséget érez tettéért, és ő maga szeretne kárpótlást nyújtani például a gyerek szüleinek. Williams szerint az ágens-megbánás lényegi jellemzője, hogy az ágens nem elégszik meg azzal, hogy egy külső szervezet vagy személy kárpótolja az általa sértett felet – Larry esetében például egy biztosító a gyerek családját –, hanem ő maga akarja ezt megtenni, abban a reményben, hogy ennek a kompenzáción felül is van valamiféle reparatív jelentősége.

Az ágens-megbánás jelensége Williams szerint arra mutat rá, hogy a felvilágosodás óta töretlenül népszerű kantiánus és utilitarista erkölcselméletek nem képesek megmagyarázni erkölcsi életünk fontos jelenségeit, ugyanis kizárólag a szabad és felelős cselekedeteket tekintik

[6] David Sussman nyomán (Sussman, 2018).

erkölcsileg relevánsnak. Így ezen elméletek csak a sajnálat és az erkölcsi megbánás (remorse) érzéseinek tudnak értelmet tulajdonítani, az erkölcsi életben oly sűrűn megjelenő ágens-megbánást vagy el kell utasítaniuk mint irracionális jelenséget, vagy el kell vitatniuk annak létezését. Williams szerint azonban nem várhatjuk el az ágenstől, legyen bármilyen racionális is, hogy egy Larryéhez hasonló helyzetben ne tapasztaljon ágens-megbánást. Bár Larry balesetének szemtanúi vagy a barátai biztosan megpróbálják majd meggyőzni arról, hogy nem felelős a történtekért – ezáltal a külső nézőpont felvételére és puszta sajnálatra bíztatva őt –, de azt mégis furcsállnánk, ha a baleset okozója azonnal külső nézőpontból tekintene a szerencsétlenségre. Nem igaz ugyanis az, hogy „mi, cselekvő személyek akkor is meg tudnánk tartani identitásunkat és jellemünket, ha hideg fejjel elhatárolódnánk cselekedeteink szándékolatlan aspektusaitól, a költségeket pedig úgymond ráterhelnénk a biztosítási alapra." (Williams, 2013: 346) Identitásunk és személyiségünk nem független a cselekvéseink következményeitől, akkor sem, ha azokat nem szándékoltan hoztuk létre.

2.1.2. Bernard Williams – deliberatív és erkölcsi hiba

Eddig Williams segítségével erkölcsi szempontból vizsgáltuk a sajnálatot, a megbánást és az ágens-megbánást. Azonban a megbánásnak léteznek nem erkölcsi esetei is. Williams „Ethical Consistency" c. művében különbséget tesz két fajta „kell" (*ought*) között (Williams, 1973). A „mit kell tennem?" és a „mit kell erkölcsi szempontból tennem?" két különböző kérdés, következésképpen az egyik esetben deliberatív hibát, míg a másik esetben erkölcsi hibát követünk el, amikor helytelen választ adunk rájuk. Az erkölcsi kell és az erkölcsi megfontolások ebben a modellben részhalmazai a deliberatív megfontolásoknak: minden erkölcsi megfontolás egyben deliberatív megfontolás, de nem minden deliberatív megfontolás erkölcsi megfontolás. A deliberatív kérdés olyan helyzetekben is felmerülhet, melyeknek nincs erkölcsi aspektusa, sőt: a válasz, melyet helyesnek tartunk, akár sértheti is az erkölcsöt. Ilyen mindennapi megfontolások például a következők: „Mindig szédülök a túl sok cukortól, de nagyon szeretnék tortát reggelizni. Egyem meg ezt a két szelet tortát, vagy maradjak a szendvicsnél?"; „Vajon melyik a helyes döntés: a Máltai Szeretetszolgálatnak vagy a Green Peace-nek utaljam ezt a 10 000 forintot? Érdemes egyáltalán a moralitással foglalkozni, vagy hívjam meg magam egy sushi vacsorára?". A hasonló kérdéseken való töprengéseknek nem központi eleme a moralitás. A "miért szeretnéd X dolgot?" kérdésre adott válasz nem fejez ki erkölcsi viselkedést. (Williams, 1973: 169) Mikor szédülni kezdünk, ráébredhetünk: (deliberatív) hiba volt megenni a tortát – de erkölcsi hibának nehezen nevezhető. Ha pedig valaki a sushi vacsora mellett dönt, az lehet erkölcsi hiba, de amennyiben az illető a kulináris

élmény után, annak következményeit számbavéve sem bánja meg döntését, az nem nevezhető deliberatív hibának.

Teljesen más a helyzet, amikor valaki az erkölcsi „kell”-lel, más szóval egy erkölcsi elvvel szembemenő módon cselekszik. Előfordulhat ugyanis, hogy a lehető legjobb döntést hozzuk meg (deliberatív és erkölcsi szempontból is), mégis úgy érezzük, hogy ez valamiféle erkölcsi veszteséggel járt. Például olykor egyszerre több *prima facie* erkölcsi kötelességnek szeretnénk megfelelni, az egyiknek azonban mégsem tudunk. Ilyen az, ha közúti baleset egyetlen szemtanújaként segítséget kell nyújtanunk egy idegennek, miközben a legjobb barátunk esküvőjén lenne jelenésünk. A sérült megsegítése természetesen elsőbbséget élvez, de ettől még morális kötelességünknek érezzük azt is, hogy ígéretünknek megfelelően támogassuk barátunkat a nagy napon. Tehát érezhetünk megbánást a barátunk cserbenhagyása kapcsán akkor is, ha nem gondoljuk, hogy máshogy kellett volna cselekednünk. Felhívnám a figyelmet arra, hogy ebben és az ehhez hasonló esetekben a magyar nyelvben inkább a „sajnálom” szóval élünk: „Sajnálom, hogy nem tudtam ott lenni az esküvődön!” – ez azonban nem az oksági-, vagy az erkölcsi felelősségünk tagadását jelöli.

Williams szerint a kantiánus és az utilitarista etika nem képes elszámolni a hasonló esetekkel, egyrészt mert az erkölcsi elveket úgy kezelik, mint amik minden más megfontolást felülírnak, tehát amennyiben megfontolásunkba belép egy erkölcsi „kell”, az szükségszerűen meg fog egyezni a deliberatív „kell”-lel. Másrészt ezen etikák csak egy erkölcsi „kellt” ismernek el, ez pedig a morális szempontból leghelyesebb döntés. A deontológiai elméletek szerint csak egy kötelességünk van, az annak megfelelő cselekvést kizáró vélt többedleges kötelességek valójában nem állnak fent, ugyanis a „nem kell, ha nem lehet” alapelv értelmében nem lehet erkölcsi kötelességünk olyasvalaminek a megtétele, amit (az adott helyzetben) nem vagyunk képesek megtenni (Kis, 2004). Így ezeknek az elméleteknek fel kell számolnia a többedleges kötelességekkel. Az utilitarista elméleti keretben pedig csak *prima facie* kötelességekről beszélhetünk, hiszen eszerint nem attól helyes egy cselekedet, hogy megfelel erkölcsi kötelességnek felel meg, hanem attól, hogy a lehető legtöbb jó (például boldogság) következik belőle – így zárja ki azokat a cselekvési lehetőségeket, amelyekkel *prima facie* kötelességeknek felelünk meg, de kevesebb jót eredményeznek. A mindennapi életben számtalanszor kerülünk olyan helyzetbe, hogy bár döntésünket nem találjuk (deliberatív vagy erkölcsi) hibának, mégis bánjuk, hogy az együtt járt bizonyos *prima facie* kötelességeink elmulasztásával. Williams terminusaiban ezt is ágens-megbánásnak nevezhetjük, ugyanis az, hogy nem feleltünk meg egy kötelességnek, nem szándékolt következménye cselekedetünknek. A lehető legjobb döntés is járhat ágens-megbánással más, nem szándékolt aspektusai okán.

Tehát úgy látszik, hogy az erkölcsi megbánás nem csak deliberatív hibára vonatkozhat, a deliberatív hiba pedig lehet erkölcsi és nem erkölcsi jellegű.[7]

2.2.1. R. Jay Wallace és a személyes sajnálat

Bár R. Jay Wallace sok tekintetben hasonló elemzését adja a megbánásnak, mint Williams, az ágens-megbánás jelenségét eltérően magyarázza. Nem ért egyet Williamsszel abban, hogy Larry és a hozzá hasonló cselekvők azért élnének át a személytelen sajnálatnál intenzívebb és „belsőbb" megbánást, mert oksági szerepük volt a kár bekövetkeztében. Williams végső soron úgy érvel az ágens-megbánás létjogosultsága mellett, hogy rámutat: el kell ismerjük, hogy személyünk oksági hálóba ágyazott: „Élettörténetünk olyan, akár egy sűrűn szőtt háló: mindent, amit az akaratunk hoz létre, olyan dolgok vesznek körbe, tartanak a helyén és formálnak, amelyek nem az akaratunk termékei." (Williams, 2013: 346) Az ágens fogalmát nem csupaszíthatjuk le az akarat megnyilvánulásaira, a világ oksági hálójába ágyazott cselekvő személy magáénak tudja az oksági felelősséget akkor is, ha nem szándékolt következményekről kell számot adnia, ugyanis csak így őrizheti meg identitását és jellemét.

Wallace ezzel kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy ha személyként élettörténetünk ilyesfajta oksági hálóba illeszkedik, akkor az két irányba terjeszkedik: akaratlan oksági hatásaink mellett ránk is hatnak mások akaratlan oksági befolyásai. Ennek alapján lennie kell egy másik különleges megbánásnak arra az esetre, ha valakivel sajnálatos módon elbánt a világ. Larry példájánál maradva, ilyet érezhetnek az elgázolt gyerek szülei. Az a sajnálat, melyet ők éreznek, más fajtájú és jellegű, mint a külső szemlélők sajnálata, és ez az érzelem nem is elérhető harmadik felek számára. A williamsi sajnálatot Wallace személytelen sajnálatnak (impersonal regret) nevezi, Larry ágens-megbánása és a gyászoló szülők különleges sajnálata pedig az ő rendszerében csak esetei a személyes sajnálatnak (personal regret).

Wallace több érvet is felsorakoztat az ágens-megbánás kategóriájának elvetése mellett, melyek közül a legmeggyőzőbb a következő: az érzés, mely Larryéhez hasonló helyzetben elhatalmasodhat rajtunk, valójában nem ágens-megbánás, hanem a megbánás maga, ugyanis bizonytalan episztemikus helyzetünk miatt ésszerű automatikusan azt feltételeznünk, hogy hibásak voltunk. Mivel általában az oksági felelősség a személyek esetében együtt jár az erkölcsi felelősséggel, észszerű, ha az ágens mindaddig hibáztatja magát, amíg ártatlansága be nem bizonyosodik. Larry a történet szerint tökéletesen vétlen, ha erről megbizonyosodik, akkor a megbánása is megszűnik. Amit ezután érezni fog, a személyes sajnálat lesz. A személyes

[7] David Sussman említi például a „buyer's remorse" érzését, melyet a nem erkölcsi kategóriába sorolnék. Továbbá elismeri, hogy a morális és nem morális mellett más típusai is vannak a megbánásnak, lehet például esztétikai jellegű is – ezek a további típusok azonban meghaladják jelen dolgozat kereteit. (Sussman, 2018:3)

sajnálat kategóriáját részben az érzés intenzitása határozza meg, részben pedig az, hogy az adott személy a szerencsétlen körülmények által személyesen, vagy pedig olyan személyeken keresztül érintett, akikhez személyes kötődései vannak. Személyes sajnálatot tehát az érez, aki cselekvő, áldozat, közvetlen megfigyelő, vagy személyes kötődésekkel rendelkezik valaki felé, aki ezen módokon érintett a szerencsétlen körülményekben. (Wallace, 2013: 40) Alkategóriája az akaratlagos cselekvések által kiváltott megbánás (*remorse*), melyet mint a kantiánus és az utilitarista etikák dichotómiájának egyik pólusát, már szintén tárgyaltunk.

Wallace szerint sem személytelen, sem személyes sajnálat, (sem ennek altípusa, a megbánás) nem jöhet létre anélkül, hogy értéket társítanánk ahhoz a dologhoz vagy személyhez, amivel vagy akivel a sajnálatos dolog történt. Ennek a nézőpontfüggő *értékelésnek* Wallace meghatározásában személyes, érzelmi aspektusa is van. Ha például értékelünk valakit, akkor törődünk és foglalkozunk vele, sikerei örömmel kudarcai vagy szerencsétlensége szomorúsággal töltenek el. Sokféle dolgot értékelhetünk, például az abszolútnak vélt erkölcsi kötelességeket, vagy épp a minőségi filmeket. Bár az utóbbihoz kapcsolódó értékelésünk is megalapozhat erkölcsi kötelességeket, ám a szó szoros értelmében furcsa lenne erkölcsi sajnálatnak nevezni azt, ha sajnálom, hogy kedvenc rendezőm legújabb filmje messze elmaradt a várakozásoktól. Következésképpen Williams nyomán csak az olyan eseteket fogom erkölcsi sajnálatnak vagy megbánásnak nevezni, melyekben a válasz arra, hogy "miért értékeled X dolgot?" erkölcsi attitűdöt fejez ki. Az erkölcsi megbánást saját cselekedeteink esetén nevezhetjük akár bűnbánatnak vagy bűntudatnak is, ezek a megnevezések ugyanis remekül visszaadják az érzés erkölcsi súlyát.[8] Nem erkölcsi sajnálatnak vagy megbánásnak pedig azt fogom nevezni, mely ezt a kérdést nem erkölcsi attitűd kifejezésével válaszolja meg. Tehát a bűntudat a személyes megbánásnak az a fajtája, amit saját erkölcsileg helytelen cselekedeteink miatt érzünk. Ugyanazt a cselekedetünket bánhatjuk erkölcsi vagy nem erkölcsi indokok nyomán: bűntudatunk lehet, ha hazudtunk barátunknak azért, mert erkölcsileg helytelennek gondoljuk, vagy érezhetünk nem erkölcsi megbánást azért, mert nem értük el vele célunkat.

Erkölcsi jellegű megbánás a korábbi példák közül az, ha sajnálom, hogy egy sorozatgyilkos szedi áldozatait Japánban (személytelen sajnálat), hogy önhibámon kívül halálos balesetet okoztam (személyes sajnálat), vagy ha önös érdekből hazudtam a barátomnak (személyes sajnálat, bűntudat) – legalábbis amennyiben az álláspontom explicit erkölcsi attitűdöt fejez ki,

[8] Wallace a megbánást (remorse) elsősorban erkölcsi jellegűnek tartja, de ő is elismeri, hogy vannak a köznyelvben ugyanezen névvel illetett esetek, melyek nem teljesen férnek bele a kategóriába. (Wallace, 2013: 34)

tehát megbánásomat azzal indoklom, hogy a természeti katasztrófa okozta szenvedés *rossz*, illetve hogy erkölcsi *kötelességem* igazat mondani a barátaimnak. A nem-erkölcsi jellegű példák közé tartozhat, ha sajnálom, hogy már megint egy újabb *Halálos Iramban* filmet forgatnak (személytelen sajnálat), hogy egy barátom megbukott a vizsgáján (személyes sajnálat), vagy ha azt bánom, hogy a filozófia szakra jelentkeztem (személyes sajnálat, megbánás).

2.2.2. R. Jay Wallace - részleges és teljeskörű megbánás

A következőkben a személyes sajnálat kategóriáján belül fogok vizsgálódni, azokra a cselekedetekre fókuszálva, melyekért okságilag felelősek vagyunk. Ebbe a kategóriába tartozik erkölcsi és anem erkölcsi jellegűmegbánás is. Wallace Williamsszel ellentétben nem a deliberatív és az erkölcsi megbánást különbözteti meg, hanem a teljeskörű megbánást (*all-in regret*) és a részleges megbánást (*regrets*). A teljeskörű megbánást így definiálja:

> A teljeskörű megbánás esetében a személy stabil reakciója szenvedés vagy fájdalom a múltbéli cselekvés vagy körülmény kapcsán, számba véve minden olyan eseményt, mely annak eredménye volt. (Wallace, 2013: 51)

A *teljeskörű megbánás* tehát – williamsi fogalommal élve – deliberatív hibát feltételez, és lehet erkölcsi vagy nem-erkölcsi jellegű. *Részleges megbánásról* akkor beszélhetünk, ha a szóban forgó cselekvésünk egy adott aspektusát bánjuk ugyan, mégsem viselkednénk máshogyan, ha visszamehetnénk az időben.[9] A két szerző abban tehát egyetért, hogy bizonyos tetteink mellett kiállhatunk annak ellenére is, hogy lemondással jártak, vagy szembementek bizonyos erkölcsi értékeinkkel vagy kötelességeinkkel. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az adott cselekedetünk egy vagy több aspektusára fájdalommal vagy szorongással tekintsünk vissza. A teljeskörű- és a részleges megbánás abból a gyakorlati szempontból értelmezhető, melyben az erkölcsi jellegű megbánás nem élvez prioritást a nem-erkölcsi megbánással szemben.

A teljeskörű megbánás a részleges megbánással ellentétben felfogható egyfajta feltételes szándékként, mely szerint *ha újra ugyanabban a helyzetben lennék, máshogyan cselekednék*. Ez tehát egy múltbeli, immár megváltoztathatatlan helyzettel kapcsolatos elköteleződés, amelynek azonban lehetnek a jövőre irányuló következményei. Ilyen az, hogy a továbbiakban kerüljük a felismert hiba elkövetését, és a jövőbeli hasonló helyzetekben máshogyan döntünk majd. A megbánásnak ez egy konstruktív kifejeződése, mely rámutat arra, hogy olykor igenis

[9] Részleges megbánásaink lehetnek akkor is, ha ambivalens érzéseink miatt retrospekítve sem hoztunk mindent átfogó ítéletet a szóban forgó cselekvésünk felett.

van értelme „kétszer szenvedni”: ezzel ugyanis motiváltak leszünk arra, hogy legközelebb egy hasonló helyzetben jobb döntést hozzunk. Ezen a ponton merül fel Bittner korábban tárgyalt ellenvetése, mely szerint ezek a megfontolások megjelenhetnek a megbánás fájdalmas érzelmi összetevője nélkül is, ami így nem lenne szükséges a megbánás konstruktív kifejeződéséhez – azonban jó okunk volt arra, hogy elvessük a megbánás kognitív és érzelmi aspektusának szétválaszthatóságát.

Wallace szerint ráadásul nem csak akkor helyénvaló megbánnunk valamit, ha még kerülhetünk hasonló helyzetbe, hanem akkor is, ha már biztosan nem, és a szándék, melyet a teljeskörű megbánás mentén formálunk, kizárólag a megváltoztathatatlan múltra vonatkozik. A teljeskörű megbánás során ugyanis véleményt formálunk arról, hogy mindent összevetve hogyan szerettük volna, hogy a dolgok alakuljanak – ezáltal pedig új felismerésekre juthatunk személyes kötődéseinkkel és értékeinkkel kapcsolatban. Ez véleményem szerint a részleges megbánás eseteire is igaz lehet: a hozzá kapcsolódó önreflexió segíthet tisztázni értékeinket és prioritásainkat, sőt, amennyiben másokat sértett a cselekvésünk, mind a teljeskörű, mind a részleges megbánást követheti olyan reparatív gesztus, amilyen az áldozatnak felajánlott bocsánat kérés vagy a kárpótlás.

De egyáltalán lehetséges-e csak egy aspektusát megbánni a cselekedetünknek, vagy csak a teljeskörű megbánás értelmezhető? Véleményem szerint Williams erre igennel felelne, ugyanis az ágens-megbánás tárgyaként szolgáló nem szándékolt következmény az adott cselekvés egy aspektusaként is felfogható. Williams egyik kritikája a kantiánus és az utilitarista elméletekkel szemben az, hogy nem engednek meg valódi erkölcsi dilemmákat, így ágens-megbánást sem az elszalasztott lehetőség kapcsán. Vegyük például a Walzer-féle ketyegő bomba esetet (!!! 1973). Képzeljünk el egy politikust, aki elkötelezett amellett, hogy erkölcsileg jó legyen. Polgárai legjobb érdekeit szem előtt tartva kíván eljárni, és ragaszkodni mélyen gyökerező erkölcsi meggyőződéséhez, azonban a következő helyzettel szembesül: letartóztatták az egyik fővárosi erőszakos szervezet vezetőjét, akiről azt feltételezik, hogy tudja a városban elrejtett különféle bombák helyét, amelyek a nap végére felrobbannak. Ha a gyanú beigazolódik, ártatlanok százai halnak meg a robbanásokban. A kihallgatás nem járt sikerrel, ezért most drasztikusabb intézkedés engedélyezését kérik politikusunktól. Úgy dönt, hogy elrendeli a gyanúsított kínzását, hogy információkat szerezzen a bombák helyéről.

A hagyományos utilitarista álláspont szerint egyértelmű a válasz: a bűnöző kínzása nem nyom annyit a latba, mint az általa megmenthető emberéletek. Azonban nehéz elképzelni azt, hogy a politikusunk zárójelbe tudja tenni azt a meggyőződését, hogy elrendelni valaki megkínzását erkölcsileg *rossz*. Ezért azt állítom, hogy ez egy valódi erkölcsi dilemma: erős

indokok szólnak a kínzás elrendelése mellett és ellen is: lehetetlen erkölcsi veszteség nélkül megúszni ezt a döntést. Amennyiben elrendeli a bűnöző megkínzását, politikusunk feltételezhetően ágens-megbánást érezne akkor is, ha a közvetlen szándéka nem az volt, hogy megkínoztasson valakit, hanem az, hogy emberéleteket mentsen. Ezzel nem formálna feltételes szándékot amellett, hogy ha újra ebben a helyzetben lenne, máshogyan cselekedne, csak azt bánja, hogy a bombák hatástalanítását valaki megkínoztatásával érte el.

Wallace szerint akkor érzünk részleges megbánást, amikor a cselekvés szóban forgó aspektusát le tudjuk választani az összefüggő folyamatok láncáról, és meg tudjuk mondani, jobbnak tartottuk volna-e, ha ezen aspektus szempontjából máshogyan alakulnak a dolgok. Cselekedetünket ilyenkor utólag is jóváhagyjuk: ha ismét ugyanabba a helyzetben kerülnénk, megint ugyanúgy döntenénk.[10]. Ám ettől még érezhetünk megbánást annak bizonyos aspektusai miatt, amennyiben ezek fogalmilag és okságilag leválaszthatóak magáról a cselekedetről. (Wallace, 2013: 70) Tehát Wallace szerint is sajnálhatjuk, hogy nem jelentünk meg barátunk esküvőjén, annak ellenére, hogy azt nem bántuk meg, hogy segítséget nyújtottunk a bajba jutott idegennek. Azt viszont például nem sajnálhatjuk, hogy kötéssel láttuk el a sebesült törött karját, hiszen ez szükséges feltétele volt a segítségnyújtásnak – márpedig ezt a döntésünket utólag is jóváhagyjuk. [11] A részleges megbánás tehát semmiféle kontrafaktuális vagy jövőbeli elköteleződéssel nem jár más cselekvési alternatívák mellett. Így bár segíthet értékeink tisztázásában, és járhat reparatív gesztusokkal (amennyiben a sértett fél azonosítható), csak ebben a korlátolt értelemben lesz konstruktív. Az nem következik belőle, hogy a személy hasonló helyzetben máshogyan cselekedne.

Fontos megjegyeznünk, hogy a teljeskörű vagy részleges megbánást, illetve a személytelen vagy személyes sajnálatot a tárgyuk alapján azonosítjuk. Vegyük például egy bürokrata nem-bocsánatkérését: „Sajnálom, hogy kényelmetlenséget okoztam". Bár ez mint teljeskörű megbánás szó szerint igaz lehet, ám hibásan azonosítja az ügyfél neheztelését: annak tárgya nem az átélt kényelmetlenség, hanem a bürokrata valamely cselekedete volt. (Wallace, 2013:70) Hasonlóképp, ha csak annyit mondunk a barátunknak, akit megbántottunk, hogy „Sajnálom, hogy rosszul érzed magad", azzal hibásan azonosítjuk a problémát, és olyannyira eltávolítjuk magunkat a történtektől, hogy bocsánatkérésünk legfeljebb személytelen sajnálatot

[10] A megbánás elfogadása érzelmi állapottal jár, elutasítása – amennyiben sikeres – azonban nem. Cselekedeteink jóváhagyása tehát nem tölt el minket pozitív érzelmekkel, csak a negatív érzelmek hiányát jelzi.

[11] Sussman még ennél is tovább megy: szerinte a megbánás alapját kontrafaktuális vágyak képzik, ezért a racionális megszorításai gyengék. (Sussman, 2018:) Így akár azt is bánhatjuk, ami az affirmált cselekvés fogalmi vagy oksági szempontból szükséges feltétele: itt például azt, hogy a segítségnyújtás szükséges feltétele volt a törés ellátása (bár ez már egy nem-erkölcsi jellegű sajnálat).

fejez majd ki. A bürokrata példájában megfelelőbb lenne az a megközelítés, amelyben bocsánatkérése részleges megbánást tanúsít: bár végső soron azt tette, amit tennie kellett, de elismeri és őszintén sajnálja cselekedetének azt az aspektusát, hogy az az ügyfél számára kényelmetlenséggel járt. Wallace ezzel egyértelműen szembehelyezkedik azzal a nietzscheiánus gondolattal, hogy ha egy cselekedetünket összességében jóváhagyjuk, akkor jóvá kell hagynunk mindazt, ami a cselekedetünkhöz elvezetett és annak összes következményét is. (Nietzsche, 2018)

Láthattuk, hogy Wallace szerint a teljeskörű megbánás a szóban forgó cselekvés olyan tényezőin múlik, melyekről a cselekvés pillanatában nem tudunk: eseményeken, melyeket nem láttunk, vagy nem láthattunk előre[12]. Ezen utólag felismert tényezők döntik el, hogy elégedettek leszünk-e a döntésünkkel, vagy épp bánjuk azt. Ezek között pedig sokszor szerepelnek olyan történések, melyeket még csak nem is sejthettünk a döntés meghozatalakor. Vajon olyankor is van-e értelme megbánni cselekedetünket, ha semmilyen módon nem tudhattuk előre, milyen szerencsétlen események követik majd? Adhatnak igazolt döntések okot a megbánásra? A következőkben Paddy McQueen elméletét fogom vizsgálni, aki ezekre a kérdésekre keresi a választ.

3. Mit érdemes bánni – Paddy McQueen és az igazolt döntés nézőpontja

3.1 A nem-erkölcsi megbánás

McQueen egyetért abban Wallace-szal, hogy a megbánás érzése segít nekünk elkerülni a jövőbeni hibákat, és segít megérteni önmagunkat, felismerni, hogy milyen dolgokat értékelünk, és milyen dolgokhoz kötődünk – tehát mindenképpen elveti a gondolatot, mely szerint a megbánás fájdalma felesleges szenvedés (Bittner, 1992). Talán még abban is egyetértene vele, hogy a teljeskörű megbánás felfogható egy olyan szándékként, hogy *ha újra ugyanabban a helyzetben lennék, máshogyan cselekednék.* Azonban szerinte a megbánásnak nem úgy kellene működnie, ahogyan Wallace szerint működik: az igazolt döntés nézőpontjából (*justified decision perspective* – JDP) a döntés pillanata és a jelen közt eltelt időnek nem lenne szabad befolyással lennie arra, hogy érzünk-e megbánást.

[12] Számomra úgy tűnik, hogy ez a részleges megbánásra nem feltétlenül igaz. Például az, hogy egy döntésünk mellett kiállunk annak ellenére, hogy *prima facie* erkölcsi kötelességet sértünk vele, akkor is előfordulhat, ha a sértett erkölcsi kötelességről a döntésünk pillanatában is tudtunk. Ezért azt feltételezem, hogy a részleges megbánás Wallace szerint sem szükségszerűen múlik olyan tényezőkön, melyeket csak a döntés után ismerünk fel. Illetve véleményem szerint kivételt képez az akaratgyengeség esete, amennyiben azt úgy fogjuk fel, mint teljeskörű megbánást már a cselekvés pillanatában.

> A JDP szerint a megbánás (regret) nem helyénvaló, és következésképpen indokolt azt elutasítani, amennyiben a cselekvő a cselekvés pillanatában igazolt döntést hozott, függetlenül attól, hogy utána hogyan érzi magát. (McQueen, 2017: 4)

Az, hogy hogyan tudjuk elutasítani a megbánást (vagy bármely más érzelmet), önmagában is egy izgalmas kérdés, melyre ezen dolgozat keretein belül nincs alkalmam kimerítő válasszal szolgálni. Jelenleg azonban elég annyit elfogadnunk, hogy ez az elutasítás lehetséges – ha nem is minden esetben. Emellett érvel Bittner is, mikor az ésszerűtlen érzelmek megszűnésének lehetőségéről ír (Bittner, 1992: 263-264), és mivel Landman szoros összefüggést feltételez a megbánás kognitív és érzelmi aspektusai között, az ő gondolataiból is erre a következtetésre juthatunk. Mindezt ráadásul a kognitív terápia sikere és a mindennapi tapasztalataink is alátámasztják.

A cselekvés igazoltságáról a következőt írja McQueen:

> "Igazolt" alatt azt értem, hogy "olyan, az ágens gyakorlati identitásában megalapozott indokok által támogatott, melyek episztemikusan elérhetőek voltak számára a döntés meghozatalakor" (McQueen, 2017: 4)

Így már csak az szorul további magyarázatra, hogy mi az a gyakorlati identitás. McQueen szerint ezek a személy központi értékei és preferenciái, vágyai és projektjei, tehát az értékelési keretrendszere – "röviden az, amit oka van megtenni". (McQueen, 2017: 4) Véleményem szerint ez nem feltételez egy olyan én-felfogást, mely szerint az én egy robusztus, változatlan dolog, pusztán valamiféle fogalmat arról, hogy egy adott pillanatban milyenek vagyunk mi, és mi értékes a számunkra. Már itt érdemes megjegyezni, hogy McQueen nem tulajdonít kiemelt szerepet az erkölcsi értékeknek, ezek épp olyannak tűnnek, mint az ágens más, nem erkölcsi értékei és preferenciái. Értékes lehet tehát számunkra a filozófiai tanulmányok folytatása éppúgy, mint a gyermeki szenvedés megszüntetése. A szerző tehát gyakorlati nézőpontot vett fel: célja az, hogy a életünkhöz, projektjeink kiválasztásához és döntéseink meghozatalához adjon útmutatást azáltal, hogy rámutat arra, mikor járul hozzá pozitívan életünkhöz a megbánás, és mikor érdemes elvetnünk azt.

McQueen ennek megfelelően nem is erkölcsi jellegű példákkal próbálja illusztrálni állítását. Első példája Sam, aki egy új egzotikus étel kipróbálása mellett dönt. Sam kalandvágyó egyénnek tartja magát, aki vevő az új tapasztalatokra, ezért választása természetesnek tűnik. Azonban annak ellenére, hogy nem tudott semmiféle ételallergiájáról, a fogás egyik összetevője erős allergiás reakciót vált ki belőle, és hányni kezd. Amennyiben Sam megbánja döntését, McQueen szerint ezt helytelenül teszi. Döntése ugyanis igazolt volt abban az időpontban,

amikor meghozta azt, és csak utólagos tényezők miatt tesz szemrehányást magának. Ebben az esetben Samnek valóban felesleges kétszer szenvednie.

Nem így David, aki egy randevú során azért, hogy jó benyomást keltsen partnerében, ugyanazt az alkoholos italt rendeli meg, mint ő. Teszi ezt annak ellenére, hogy pontosan tudja, szörnyen viselkedik részegen, és borzasztóan másnapos szokott lenni. Minden úgy is történik, ahogyan előre tudhatta: már egy italtól illetlen viccelődésbe kezd, és nevetségessé teszi magát. Másnap fejfájással ébred, és szemrehányásokat tesz magának döntése miatt. David megbánása igazolt, el kell fogadnia azt. Már a döntés pillanatában tudhatta volna, hogy az alkoholos ital fogyasztása meg fogja őt gátolni abbéli szándékában, hogy jó benyomást keltsen. E megbánás elfogadásának konstruktív kifejeződése lehet: David tanulhat az esetből, és legközelebb dönthet a szénsavmentes ásványvíz mellett.[13]

Ez az érvelés csak akkor állhatja meg a helyét, ha meg tudjuk különböztetni azokat a döntéseket, amelyek az ágensből fakadnak, azoktól, amelyek nem. McQueen elismeri, hogy ehhez nagymértékű önismeret szükséges. Ahhoz tehát, hogy csak a konstruktív kifejeződéssel járó gyakorlati megbánásokat ismerjük el, azokat azonban minden esetben, rendszeres önvizsgálatot kell végrehajtanunk. Így szert teszünk egy szilárd, bár nem változtathatatlan képre arról, hogy kik vagyunk. Ez McQueen szerint helyesen feltétele az igazolt döntésnek – egyáltalán nem ésszerűtlen elvárni egy felelős ágenstől, hogy kritikus önreflexiót végezzen. Kellő önismeret birtokában az igazolt megbánást az eredményezi, hogy az ágens nem elég körültekintően gondolta át helyzetét, vagy nem fejtett ki elég akaraterőt. Sőt, ha Sam nem az egzotikus étel mellett döntött volna, akkor lehet, hogy azt bánta volna meg, hogy az egyáltalán nem kalandos csirke-rizs kombinációra költött el egy nagyobb összeget – ez a megbánás igazolt is lenne. Ráadásul, ha elfogadná a megbánását, az a jövőben rossz, mondhatni destruktív döntésekre sarkallná. Például arra a következtetésre juthatna, hogy mostantól inkább csak csirkét és rizst eszik, amivel mint kalandvágyó ember, jelentős boldogságtól fosztaná meg magát. Az persze igaz, hogy Sam jobban jár, ha étkezési szokásait az újonnan felismert allergiához igazítja, de a kíváncsiság motiválta igazolt döntését nem érdemes bánnia.

Egy döntés rossz következményei tehát nem azt jelzik, hogy maga a döntés rossz volt. A jövőbeli érzelmeink a döntésünkkel kapcsolatban McQueen szerint csak annyiban befolyásolhatnak minket, amennyiben episztemikus hozzáférésünk van hozzájuk, tehát

[13] Ezek a példák könnyen elkülöníthető egyszeri esetekre vonatkoztak, de hasonló érvényes a megbánásnak azokra az eseteire is, melyeket McQueen egzisztenciálisnak nevez, melyek olyan döntések sorozataira vonatkoznak, amik nagyobb mértékben befolyásolták életünket – nagyobb mértékben határozzák meg azt, akik most vagyunk.

tudhatjuk előre, hogy hogyan fognak érinteni minket. Ilyen például, ha egy teli asztallal találkozva túl sokat eszünk, annak ellenére, hogy tudtuk előre, utáljuk a túlevés okozta teltségérzetet. Az olyan transzformatív döntések, mint a gyerekvállalás vagy a külföldre költözés, viszont nem ilyenek. Ezek a döntések nem csak a gyakorlati identitásunkat, hanem az episztemikus nézőpontunkat is transzformálják – nem tudhatjuk előre, hogy utólag érzünk-e majd megbánást. Így mivel a transzformatív döntések pillanatában nem tudhatjuk, milyen lesz átélni az adott cselekvést, illetve azt, hogy hogyan fogja befolyásolni az értékelési keretrendszerünket, az ezekhez kapcsolódó jövőbeli érzelmeket, például a megbánást, nem érdemes fontolgatni. A transzformatív döntés fogalmára azonban nem támaszkodom a továbbiakban, ugyanis amennyiben elfogadnánk McQueen ezen elképzelését, arra az igencsak kontraintuitív következtetésekre jutnánk, hogy éppen a legnagyobb horderejű döntéseinket nem érdemes soha megbánnunk, sőt, a lehető legtöbb ilyen drasztikus döntés meghozatalára kell törekednünk, amennyiben a megbánás elkerülése a cél.

A JDP első ránézésre nem tűnik elérhetetlen előírásnak. Erre utalhat Sacha Bourgeois-Gironde cikke is, melyben a szerző a megbánás (regret) és a racionális döntéshozatal között vél felfedezni kapcsolatot (Bourgeois-Gironde, 2010). Pszichológiai kísérletek és meggyőző érvelés segítségével arra a következtetésre jut, hogy minél racionálisabbnak tartjuk a döntésünket, annál kevésbé valószínű az, hogy megbánjuk őket.[14] Így McQueenhez hasonlóan ő is a döntéshozatali eljárás (és nem a döntés következményeinek) fontosságát emeli ki. A szerző a megbánás racionális előzményei között említi önmagunk felelősnek tartását és az információ elérhetőségét cselekedetünk következményeiről. Teljes képet nem kapunk a megbánás szempontjából releváns racionális előzményekről, azonban véleményem szerint ilyen lehet az is, amit McQueen indokoltságnak nevez. Első ránézésre ugyanis kifejezetten racionálisnak tűnik a McQueen-féle gyakorlati identitás és az episztemikusan elérhető információk alapján döntéseket hozni. Ami mégis megkérdőjelezhetővé teszi a JDP-ben megjelenő indokolt döntés és a racionális döntés azonosságát, és ezzel Bourgeois-Gironde cikkének relevanciáját, az épp a gyakorlati identitás és az episztemikusan elérhető információ fogalma és annak homályossága. Ha egy döntés racionálisabb attól, hogy gyakorlati identitásunkon alapul, az adott döntéshelyzetben szükséges önismertnek igencsak kiterjedtnek kell lennie ahhoz, hogy olyan döntést hozzunk, amit később is biztosan racionálisnak ítélünk. Az, hogy pontosan milyen és mennyi önismeretnek birtokában van esélyünk racionális döntést

[14] Bourgeois-Gironde szerint ez egészséges emberekre igaz, tehát például függőkre és Tourette-szindrómásokra (más-más okokból kifolyólag) nem.

hozni, behatárolhatatlan, épp úgy, ahogyan nehezen tudjuk megítélni, mely információk számítanak episztemikusan elérhetőnek. Ha azonban megelégszünk azzal, hogy az önismeret és az informáltság növelése növeli annak az esélyét is, hogy racionális döntést hozzunk, tekinthetünk Bourgeois-Gironde cikkére úgy, mint ami azt mutatja meg, hogy a gyakorlatban általában már most is a JDP-nek megfelelő esetekben érzünk megbánást – annak ellenére, hogy nem kifejezetten a JDP előírásának akarunk megfelelni.

3.2. A JDP és az erkölcsi megbánás

McQueen feltételezi, hogy többször érzünk megbánást, mint ahányszor az igazolt – elméletének célja az, hogy ezt csak akkor tegyük, amikor valóban hibáztunk. Rendkívül vonzó egy olyan nézőpont, melynek felvételével negatív érzelmeket tudunk elhárítani – ráadásul nem csak egy kellemetlen érzéstől szabadulunk meg általa, hanem a jövőbeli helyes döntések meghozatalához is hozzájárul. De rávetíthetjük-e mindezt gond nélkül az erkölcsi vonzatú döntésekre, és az erkölcsi jellegű megbánásra? McQueen láthatóan szembehelyezkedik Williams álláspontjával a morális szerencsével kapcsolatban: szerinte Larrynek, a teherautósofőrnek, el kell utasítania a gázolás miatt érzett megbánást. Ezt azzal indokolja, hogy Larry nem követett el hibát a balesethez vezető döntései során: körültekintő, felkészült sofőr volt, aki igazolt döntéseket hozott. Az autó ellenőrzése, a vezetési stílusa, a fékezés megkezdése stb. mind igazolt döntéseinek eredménye volt, ezért Larry elmondhatja magáról, hogy mindent megtett, hogy vezetésének ne legyenek káros következményei. Ezáltal elismerjük, hogy bár Larrynek – mint minden embernek – vannak episztemikus, kognitív és érzékelési korlátai, mindennek ellenére megtett minden tőle telhetőt. McQueen szerint Larry érezhet mély, személytelen sajnálatot, kívánhatja, hogy bárcsak tudta volna, hogyan kerülheti el a balesetet, de ágens-megbánásnak a JDP szerint nincs helye.

Az alapvető különbség a két filozófus ágens-fogalmában lelhető fel. McQueen tulajdonképpen a megbánás vitatásakor a már említett kantiánus és utilitarista etika nézőpontját veszi fel, mely szerint ha lehetetlen megfelelni egy erkölcsi kötelességnek, akkor nem is kell. Ugyanez megfogalmazható a rossz következményekre is – Larry esetében inkább ez releváns –: ha a rossz következmény elkerülhetetlen, nem kell elkerülnöm. Így cselekedetem erkölcsi értéke nem múlik olyan tényezőkön, melyekre nincsen befolyásom. Williams szerint azonban racionális és érthető Larry megbánása, mert az fejeződik ki benne, hogy tisztában van vele: ő is a világ oksági hálójába ágyazott, így az őt ért hatások, és azok az (időnként szándékolatlan) hatások, melyeket cselekedeteivel ő vált ki, alapvetően meghatározzák személyiségét és identitását. Valóban úgy tűnik, hogy a mindennapokban a világ oksági hálójába ágyazott egyénekként tekintünk egymásra, akiktől el is várható, hogy ennek tudatában hozzanak

döntéseket – tehát számoljanak azzal, hogy bárhogy is döntenek, az nem feltétlenül a tervnek megfelelően sül el, és bizony járhat az akaratuktól független eredményekkel.

Két erős intuíció verseng itt egymással: egyrészt nem szeretnénk olyan dologért felelősséget vállalni, amit nem tudtunk volna elkerülni, másrészt pedig úgy tűnik, egyenesen rosszallnánk azt, ha Larry legalábbis elsőre nem gondolná felelősnek magát a történtekért. Konfliktusuk még szembetűnőbb akkor, ha a vizsgált döntésnek nem csak a szándékolatlan következménye, hanem már a hanyagolt döntési alternatíva is erkölcsi jellegű. Vegyük például azt az esetet, amikor egy ígéret betartása és az őszinteség között kell választanunk: egy barátunk megígértette velünk, hogy nem áruljuk el senkinek, hogy megcsalja a partnerét. Ám a partnere is jó barátunk, aki egyszer megkérdezi, hogy tudunk-e valamit arról, hogy merre jár a szerelme péntek esténként. Ebben a helyzetben érezhetjük azt, hogy igazat kellene mondanunk neki. Tegyük fel, hogy az ígéret betartását erősebb kötelességnek vagy nagyobb értéknek tartjuk, és azt gondoljuk, hogy az erkölcsileg lehető legjobb döntés az, ha megőrizzük a titkot. Williams helyénvalónak tartaná az őszintétlenséggel kapcsolatos ágens-megbánást, Wallace pedig ezt igazolt részleges megbánásként kategorizálhatná. A kantiánus és utilitarista hagyomány, valamint McQueen szerint azonban ebben az esetben az őszinteség valójában nem is volt kötelességünk, így ha éreznénk megbánást, el kellene vetnünk azt. McQueen a részleges megbánást éppúgy nem fogadná el, mint az ágens megbánást, és azt javasolná, hogy utasítsuk el az esetet követő fájdalmas érzést.

McQueen elméletének kulcsfontosságú eleme a cselekedetek igazoltságának fogalma, azonban erkölcsi igazolásról nembeszél, pedig fontos megkülönböztetni a kettőt.. Williams a „Morális Szerencse” c. tanulmányában azt fogalmazta meg, hogy bizonyos cselekedetek csak egy későbbi nézőpontból, retrospektíve nyernek igazolást. Wallace ezzel szemben bár a megbánás természetét retrospektívnak tartja, cselekedeteink igazolását nem. Álláspontját Gauguin esetének segítségével szemlélteti. Williams példájában Gauguinnek erkölcsi indokai voltak arra, hogy Párizsban maradjon, és támogassa a családját, ő mégis Tahitire utazik festői tehetségének kibontakoztatása reményében, mely tette csak azáltal vált igazolhatóvá, hogy valóban nagyszerű, elismert művész lett belőle – ha azonban nem lett volna sikeres, igazolatlanná vált volna az, hogy nem felelt meg az erkölcsi kötelességének. Amennyiben a sikeres Gauguin nem érez megbánást tettével kapcsolatban, Williams szerint döntését igazoltnak kell tekintenünk. Wallace éppen ezzel nem ért egyet, szerinte a teljeskörű megbánás elutasítása nem jelenti azt, hogy igazoltan cselekedett. Döntésének igazoltsága nem múlik a festő sikerén: az igazoltság kérdése a döntés idejében elfoglalt deliberatív helyzetben dől el.

Ráadásul úgy látszik, hogy a probléma nem is a cselekedet erkölcsi, hanem a racionális igazoltságával kapcsolatos[15], következésképpen Gauguin szerencséje nem morális, hanem episztemikus: nem tudhatta előre, hogy reménye valóra válik-e, de szerencséjére így történt. Ettől függetlenül a családja támogatásának erkölcsi kötelessége fennállt, erkölcsi hibát biztosan vétett – ebben Wallace egyetért Williamsszel. Azonban az, hogy racionálisan igazolatlan volt-e a döntése, Wallace szerint azon múlik, hogy mit volt indoka megtenni az adott pillanatban, nem annak következményein. Ha az erkölcsi indoka volt erősebb, aszerint kellett volna cselekednie, tehát döntése igazolatlan, későbbi sikerétől függetlenül. Így egy cselekedet igazolatlansága és a megbánás nem feltétlenül jár kéz a kézben, nincs okunk azt feltételezni, hogy ezek szisztematikusan együtt jelennek meg. [16](Wallace, 2013: 165) McQueen talán egyet is értene ezzel a deskriptív elemzéssel, azonban normatív elméletében éppen azt írná elő, hogy csak az igazolatlan döntést követő megbánást fogadjuk el.

Vajon elveszne valami akkor, ha egy személy elutasítaná a megbánás minden olyan esetét, amelyben a JDP-nek megfelelő igazolt döntést hozott? Rossz hatással lenne ez a személyiségére, identitására vagy az életére? McQueen abból a plauzibilis feltételezésből indul ki, hogy elvethetjük a megbánást cselekedetünk igazoltsága alapján. Legfőbb érve a JDP mellett az, hogy könnyíti a gyakorlati életünket, és csak annyiban engedélyezi a megbánás elfogadását, amennyiben az konstruktív az adott személy jövőbeli döntéshozatalaira nézve. Azonban a JDP még ebből a pragmatikus nézőpontból is támadható, amennyiben az ágens-megbánás és a részleges megbánás elutasítása destruktív az ágens személyére nézve.

4. Az erkölcsi megbánás konstruktív kifejeződései

Abban biztosan egyetérthetünk McQueennel, hogy amennyiben a megbánás hibás döntési eljárást követ, helyénvaló elfogadnunk az érzést. Az igazolatlan döntés nyomán létrejövő teljeskörű megbánásból tanulhat az adott személy, elővigyázatosabb megfontolásra késztetheti őt, mi pedig feltételezhetjük azt a szándékát, hogy a jövőben hasonló helyzetekben máshogyan fog cselekedni – erre David példája világított rá, aki igazoltan bánja, hogy az

[15] A racionális igazoltság episztemológiából ismert fogalmát Wallace nem fejti ki olyan részletességgel, mint McQueen a saját elképzelését az igazoltságról, de mivel Wallace fogalma is szorosan kötődik az ágens személyes nézőpontjához, feltételezhetjük, hogy egybevág a két elképzelés: egy személy racionálisan elfogadható indokai fakadhatnak a helyzettel kapcsolatos elérhető információkból, és önismeretéből is.

[16] Ez a gondolat arra enged következtetni, hogy Wallace csak a racionálisan igazolatlan döntéseket tekintené deliberatív hibának, az adott cselekvés következményeit nem venné figyelembe. Ez egy intuitívabb megragadása a deliberatív hiba kifejezésnek, mely azáltal jöhetett létre, hogy a megbánás érzését nem kötötte szorosan össze a cselekedet igazoltságával úgy, ahogyan azt Williams tette.

alkoholfogyasztás mellett döntött. Ez igaz lehet erkölcsi vonzatú igazolatlan cselekedetekre is: ha egy személy nagy értéket tulajdonít a hűségnek, mégis megcsalja partnerét, mert nem gondolta át helyzetét elég körültekintően (például haragból cselekedett), a JDP szerint helyesen fogadja el a megbánást. Ebben az esetben, mivel van azonosítható sértett fél, a megbánás érzése reparatív gesztusokra késztet: bocsánatkérésre és esetleg kárpótlásra. Mindez ráadásul azt a szándékot is jelzi, hogy a cselekvő személy a jövőben máshogyan cselekedne, ezért a bocsánatkérés ilyen esetekben azt is jelenti, hogy nem fogja többet elkövetni a sértést. A megbánás hatása a jövőbeli megfontolásainkra, és a reparatív gesztusok is mind konstruktív kifejeződésnek nevezhetőek – hozzájárulnak a cselekvő személy boldogulásához és terveinek megvalósulásához. Ha a kérdés egy adott teljeskörű megbánás elfogadása, a JDP megállja a helyét: ilyenkor a döntést megelőző megfontolási folyamatra kérdezünk rá, és amennyiben megfeleltünk a JDP-nek, elutasítjuk a megbánást annak érdekében, hogy a kellemetlen érzés ne befolyásolhassa jövőbeli döntési folyamatunkat. Az igazolt döntés nézőpontjának felvétele ugyanis általában a kívánt eredményhez vezet – ahogy Sam is jobban jár, ha egy rossz élmény miatt nem határolódik el az új ízek kipróbálásától.

A JDP azonban kizárja a részleges megbánás és az ágens-megbánás lehetőségét: amennyiben a JDP-nek megfelelő igazolt döntést hoztunk, cselekedetünk semmilyen aspektusát nem kellene bánnunk. Így azonban lemondunk a részleges megbánás két lehetséges konstruktív kifejeződéséről: egyrészt arról, hogy amennyiben cselekvésünk sértett valakit, reparatív gesztust tegyünk az irányába, másrészt arról, hogy az érzés elősegítse saját értékeink és prioritásaink tisztázását. Gauguin életéhez konstruktívan hozzájárulna például az, ha bocsánatot kérne családjától akkor is, ha kiáll azon döntése mellett, hogy Tahitire utazott. Bár a bocsánatkérés ebben az esetben nem jelent elköteleződést amellett, hogy legközelebb családját részesíti előnyben karrierével szemben, azt megmutatja, hogy elismeri a felé támasztott elvárásokat, és nem hagyják őt hidegen. Ha lemondunk a részleges megbánás lehetőségéről, menthető kapcsolatokat hagyunk veszni. Talán Gauguin nem nyerne megbocsátást, de a barátunk, akinek esküvőjéről lemaradtunk egy sérült megsegítése miatt, egészen biztosan megbocsát nekünk, amennyiben elismerjük, hogy jogosan várta el jelenlétünket.

Véleményem szerint az erkölcsi megbánás legfontosabb konstruktív kifejeződése az, hogy reparatív gesztusokra késztet minket. Bár a megbánás definiálásakor ebben nem volt filozófiai konszenzus, egy sértett fél számára nagy jelentőséggel bír az, ha a másik megbánása kifejezi azt, hogy nem tenné meg újra a sértő cselekedetet. Számít az, hogy a bocsánatkérés együtt jár-e a szándékkal, hogy a jövőben hasonló helyzetben máshogyan cselekszünk majd, vagy csak a sértett fél elvárásainak figyelembevételét jelöli. A megcsalt partner esetében

például az elvárt bocsánatkérés tárgya értelemszerűen maga a cselekedet, a bocsánatkérés mégis többféleképpen hangozhat: „sajnálom, hogy megbántottalak” vagy „sajnálom, hogy rossz döntést hoztam” – Az előbbi inkább részleges megbánást fejez ki, az utóbbi teljeskörűt, és ezzel partnerének azt a szándékát is, hogy mostantól hűséges lesz.

A JDP szerint tehát mikor a megbánás elutasítását fontolgatjuk, az elérhető információkon túl a gyakorlati identitásunkat is figyelembe kell vennünk. Azonban értékeink és preferenciáink, vágyaink és projektjeink nem magától értetődően felelnek meg annak, amit valamely erkölcselmélet előír. Mivel McQueen nem jelölte ki az erkölcsi indokok helyét elméletében, feltehetjük, hogy igazolttá válhatnak olyan cselekedeteink is, amelyek még saját bevallásunk szerint is erkölcstelenek, azonban más indokunk erősebbnek bizonyult az erkölcsinél. Williamsi terminusokban ilyenkor nem követünk el deliberatív hibát, azonban erkölcsit igen. Például ha erkölcsi kötelességünknek tartjuk a fizetésünk egy részét adakozásra költeni, azonban ehelyett drága sushi vacsorára költjük az erre szánt 10 000 forintot, döntésünk igazolt lehet, amennyiben a JDP alapján erősebb indokunk volt bevacsorázni – tehát nem kell megbánást érezzünk.[17] Ennek lehetőségét persze egy megfelelő erkölcselmélettel ki lehetne zárni, én azonban elfogadnám a JDP ezen következményét, tehát hasonló esetben elutasítanám a teljeskörű megbánást.

A részleges megbánás továbbá értékeink tisztázását is elősegíti. Tegyük fel, hogy abban a helyzetben vagyunk mint Joe, McQueen példájában: Joe nagyon szeretett volna zenét tanulni az egyetemen, de szülei kívánsága ellenére és a saját preferenciáival ellentétben a fizika mellett döntött. Annak ellenére, hogy sikeres egyetemi karriert futott be, Joe sokszor ábrándozik arról, milyen lett volna az élete, ha klasszikus zenész lett volna. Most, visszatekintve az életére, sajnálja, hogy engedett a szülei kívánságának, és nem a zenei karriert választotta. Döntése nem felelt meg a JDP-nek, így jobb, ha elfogadja a megbánást. Tegyük fel azonban, hogy Joe zenei szenvedélye mellett döntött. Ebben az esetben jóvá kell hagynia döntését, mégis maradhat benne részleges megbánás azzal kapcsolatban, hogy nem felelt meg szüleinek. Ez segíthet annak felismerésében, hogy a szülei véleményének is értéket tulajdonított, annak ellenére, hogy végül nem ennek alapján hozta meg a döntését. Tehát a megbánás konstruktív kifejeződést

[17] Az, hogy McQueen elméletében nincs pontosan körülhatárolva az erkölcsi indokok helye, ennél súlyosabb következményekkel is járhat: vegyük például a sorozatgyilkost, akit leküzdhetetlen ösztöne hajt a gyilkolásra. Ez az ösztön gyakorlati identitásának részét képzi, ezért a JDP nem zárja ki azt, hogy igazoltan döntsön a gyilkosság mellett – pedig kívülállóként ezt várnánk el. Azonban az sem következik a JDP-ből, hogy ennek sorozatgyilkosnak nem helyénvaló megbánást éreznie. Ez az eredmény elkerülhető anélkül is, hogy az erkölcsi indokokokat minden más indokot felülírónak képzelnénk el – erre azonban e rövid dolgozat keretein belül nem térhetek ki.

nyerhet akkor is, ha „csak” reparatív gesztusra késztet minket, vagy értékeink tisztázását segíti elő – emiatt a részleges megbánást igazolt döntés esetén sem érdemes elutasítanunk.

Dolgozatom során igyekeztem megragadni és típusaira tagolni a megbánás fogalmát annak érdekében, hogy rámutathassak e jelenség fontos szerepére mindennapi életünkben. Ezt végül McQueen elméletén és annak kritikáján keresztül tettem meg, amely véleményem szerint kiválóan bemutatja a megbánás konstruktív kifejeződését a döntéshozatali eljárásunk javításában, azonban figyelmen kívül hagyja a megbánás más lehetséges konstruktív hatásait: azt, hogy reparatív gesztusokra motivál, és azt, hogy értékeket tisztáz. Mindennek fényében én a következőképpen képzelem el a mindennapi megbánás vizsgálatát: ha úgy ítéljük, hogy a JDP értelmében igazolt döntést hoztunk, a „bárcsak máshogy döntöttem volna!” gondolatát és a vele járó érzést, melyek a teljeskörű megbánást jelölik, érdemes elutasítanunk. Nem erkölcsi kötelességünk: egyszerűen ilyen esetben pragmatikus szempontból kedvező megszabadulni a kellemetlen érzéstől, mely nem járul hozzá konstruktívan életünkhöz. Azonban azt is érdemes átgondolnunk, hogy biztosan magát a döntést bánjuk-e, vagy csak valamely aspektusát. Érdemes reflektálni arra, hogy az egyébként igazolt döntésünk sértette-e valamely értékünket, így tisztább képet kapva prioritásainkról. Ha pedig cselekedetünk másokat sértett, akkor is helyénvaló teret adni a reparatív gesztusoknak, melyekre a megbánás kellemetlen érzése sarkall minket, ha a megbánásunk nem teljeskörű, csak a cselekedet egy adott aspektusára vonatkozik. Ez esetben sem gondolom, hogy erkölcsi kötelességünk lenne így eljárni: egyszerűen jellemző az, hogy mások érdekeinek elismerésével, kapcsolataink reparálásával konstruktívan járulunk hozzá saját életünkhöz. Mindezek együtt véleményem szerint több, mint elég indokkal szolgálnak amellett, hogy ne törekedjünk a megbánás teljes kizárására mindennapjainkból – legyen olykor bármilyen fájdalmas.

Felhasznált Irodalom

Bittner, Rüdiger 1992. 'Is it reasonable to regret things one did?' *Journal of Philosophy*. 89(5), 262-273.

Bourgeois-Gironde, Sacha. "Regret and the Rationality of Choices." *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, vol. 365, no. 1538, 2010, pp. 249–57.

Gilovich, T. & Medvec, V. H. 1995. 'The experience of regret: What, when, and why'. *Psychological Review*. 102(2), 379-395.

Kis, János 2004. *A politika mint erkölcsi probléma*, Budapest, Az irodalom Kft.

Landman, Janet 1987. Regret: „A Theoretical and Conceptual Analysis" in *Journal for the Theory of Social Behaviour* 17: July 1987: 135-160

McQueen, Paddy 2017. „When should we regret" in International Journal of Philosophical Studies 25(5):1-16

Nietzsche, Friedrich 2018. *A Vidám Tudomány*, Attraktor Könyvkiadó Kft.

Rorty, A. O. 1980. 'Agent regret', in A. O. Rorty (ed.) *Explaining Emotions*. Univ of California Pr. pp. 489-506.

Smart, J.J.C. –Williams, Bernard 1973. Utilitarianism: For and Against, Cambridge: Cambridge University Pres

Sussman, David 2018. „Is agent-regret rational?" https://philosophy.unc.edu/wp-content/uploads/sites/122/2014/07/Sussman_colloquium-.pdf

Walzer, M. (1973). Political Action: The Problem of Dirty Hands. *Philosophy & Public Affairs, 2*(2), 160–180.

Williams, Bernard 1973. „Ethical Consistency" in *Problems of the Self – Philosophical Papers 1956-1972*: 166-186

Williams, Bernard 1981. „Morális Szerencse" in *Vétkek és Választások*, Réz Anna szerk., 2013. Budapest, Gondolat Kiadó

Zeelenberg, M. & Pieters, R. 2007. 'A theory of regret regulation 1.0'. *Journal of Consumer Psychology*. 17 (1), 3-18.